

شنود مکالمات از منظر حقوق کیفری ایران فقه امامیه، اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی

سید عباس جزایری

استادیار و عضو هیات علمی، گروه حقوق، دانشکده حقوق، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

محمود شهرانی

دانشجوی دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، گروه حقوق، دانشکده حقوق، واحد شهرکرد، دانشگاه آزاد اسلامی، شهرکرد، ایران.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰.۰۲.۱۹ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۰.۰۹.۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰.۱۰.۱۹

چکیده

مطابق اصل مشروعیت تحصیل دلیل، اصل احترام به کرامت انسانی و اصل احترام به حریم مومن، صیانت از حریم خصوصی اشخاص در زمینه ارتباطات و مکالمات مورد تاکید و حمایت قانونگذاران کشورهای مختلف قرار گرفته است. لذا ضرورت دارد، قانونگذار کشور ما در جهت حفظ و حمایت از حریم خصوصی افراد در همه زمینه‌ها، قانونی مدون و جامع که حدود و ثغور موضوع را مشخص می‌نمود تصویب می‌کرد هر چند بصورت پراکنده مقرراتی در قوانین در جهت حمایت از حریم خصوصی افراد وجود دارد. در قوانین عادی و قانون اساسی ایران، تضمینات قانونی برای رعایت حریم خصوصی افراد از جمله حریم ارتباطات و مکالمات پیش بینی شده است. اشاره به قوانین مرتبط با موضوع شنود مکالمات، رعایت اصل ممنوعیت کنترل مخابراتی افراد، رعایت اصل مشروعیت تحصیل دلیل، رعایت اصل حرمت حریم خصوصی افراد و ذکر موارد مشروع و مجاز شنود مکالمات، یافته‌های تحقیق هستند. این تحقیق از نوع نظری بوده و روش انجام آن توصیفی تحلیلی می‌باشد و روش گردآوری اطلاعات، به صورت کتابخانه‌ای است و با مراجعه به اسناد، کتب و مقالات صورت گرفته است. این مقاله در پی آن است که شنود مکالمات را از منظر حقوق کیفری ایران، فقه امامیه و اسناد و کنوانسیون‌های بین‌المللی مورد مذاقه قرار دهد.

واژگان کلیدی: شنود مکالمات، کشف جرم، کنترل ارتباطات، حریم خصوصی، استراق سمع.

Listening to conversations from the perspective of Iranian criminal law Imami jurisprudence, international documents and conventions

Abstract

According to the principle of legitimacy of the study of reason, the principle of respect for human dignity and the principle of respect for the privacy of the believer, the protection of the privacy of individuals in the field of communication and conversation has been emphasized and supported by legislators of different countries. Therefore, in order to protect and protect the privacy of individuals in all fields, the legislator of our country approved a comprehensive and codified law that specified the boundaries of the issue, although there are scattered provisions in the laws to protect the privacy of individuals. There is. Ordinary laws and the Constitution of Iran provide for legal guarantees to protect the privacy of individuals, including the privacy of communications and conversations. Respect for the privacy of individuals and mentioning legitimate and permissible cases of eavesdropping are the findings of the research. This research is theoretical and its method is descriptive-analytical and the method of collecting information is library and by referring to documents, books and articles This article seeks to examine the interception of conversations from the perspective of Iranian criminal law, Imami jurisprudence, and international documents and conventions.

Keywords: eavesdropping, crime detection, communication control, privacy, eavesdropping.

○ مقدمه

حق مصونیت حریم خصوصی و خلوت افراد از حقوق بنیادین بشر، بیشتر ممکن است در فرایند تحقیقات پلیسی تضییع شود. حریم خصوصی آن چنان اهمیتی دارد که تقریباً تمام اسنادی که تاکنون درباره حقوق بشر به تصویب مراجع بین المللی رسیده است بر این نکته اتفاق نظر دارند که بشر از حقوق و آزادی‌هایی برخوردار است که باید الزاماً و به گونه‌ای موثر از آن حمایت شود و دولت‌ها موظف‌اند در صورت نقض این حقوق، تدابیر مطمئن برای احقاق حقوق افراد فراهم آورند. از جمله این حقوق، حق بر حریم خصوصی می‌باشد. (جزائری، ۱۳۹۴، ص ۱۶۶) حریم خصوصی محدوده‌ای از قلمرو زندگی شخص است که بلحاظ حساسیت و اهمیت خاص، انتظار است مورد احترام قرار گیرد و از تعرض در امان باشد. حریم خصوص به این معناست که، دیگران بدون رضایت شخص، حق ورود، نظاره کردن یا کسب اطلاعات از محدوده حریم خصوصی او را ندارند. (طهماسبی، ۱۳۹۴، ج ۱، ص ۶۵) یکی از انواع حریم خصوصی، حریم خصوصی ارتباط است. این حریم به معنای مصون بودن مکالمات، مراسلات، و کلیه ارتباطات شهروندان از هر گونه تفتیش، استراق سمع و دستیابی غیر مجاز دیگران است. (آماده، ۱۳۹۲، ص ۱۲۴) به نحوی که اصل ۲۵ قانون اساسی، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هر گونه تجسس را ممنوع دانسته؛ مگر اینکه به حکم قانون باشد. جرم انگاری نقض حریم خصوصی افراد، یک امر ضروری است؛ به نحوی که نظم و امنیت در یک جامعه در گرو احترام به حریم خصوصی افراد است. قانونگذار در ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی استراق سمع را جرم و مشمول مجازات دانسته است. صرفنظر از جرم بودن نقض حریم خصوصی، حرمت مکالمات افراد تا حدی است که هتک آن می‌تواند موجب بی اعتباری ادله‌ای گردد که از این طریق نیز تحصیل شده‌اند. بنابراین ضرورت و رعایت حقوق دفاعی متهم در مقطع کشف جرم ایجاب می‌نماید که از پیشرفت‌های علمی و فناوری‌های غیر اصولی و غیر انسانی استفاده نشود. به نحوی که استفاده از ضبط صوت و به کارگیری وسایل بصری منتقل کننده عکس و تصویر، منافی حقوق شهروندی و حقوق بشر و بر خلاف عدالت کیفری است. (فرخنده، ۱۳۸۷، ص ۶۷) امروزه وجود ابزار پیشرفته فنی و الکترونیکی، تجسس و سهولت استخدام آن‌ها از سوی دولت‌ها، خطری بسیار جدی علیه حرمت زندگی خصوصی افراد به شمار می‌رود. از این طریق عملاً امنیت و آزادی‌های فردی سلب، اسرار مردم، فاش و خلوت و شئون خانوادگی افراد به راحتی در معرض دید و شنود قدرتمندانه کارگزاران قرار می‌گیرد. در زمان حاضر ورود به حریم مردم از طریق استماع مکالمات تلفنی بسیار آسان تر از ورود بدون اجازه به خانه اشخاص است. (سرمست بناب، ۱۳۸۸، ص ۱۲۵) در این مقاله بر آنیم شنود مکالمات را از سه منظر حقوق کیفری ایران، فقه امامیه، اسناد و کنوانسیون‌های بین المللی مورد بررسی قرار گیرد. در ابتدا اشاره‌ای به قوانین مرتبط با موضوع می‌گردد:

○ ۱- قوانین مربوط به شنود مکالمات در حقوق کیفری ایران

در ایران خلأ قانونی جدی در حمایت از حریم خصوصی به ویژه حریم خصوصی اطلاعات وجود دارد اما در هر صورت قوانینی که به حفظ حریم خصوصی ارتباطات و مکالمات اشاره دارد عبارتند از:

اصل ۲۵ قانون اساسی مقرر می‌دارد: «بازرسی و نرساندن نامه‌ها، ضبط و فاش کردن مکالمات تلفنی، افشای مخابرات تلگرافی و تلکس، سانسور، عدم مخابره و نرساندن آنها، استراق سمع و هر گونه تجسس ممنوع است مگر به حکم قانون.»

ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ مقرر می‌دارد: «هر یک از مستخدمین و مامورین دولتی، مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده حسب مورد مفتوح یا توقیف یا معدوم یا بازرسی یا ضبط یا استراق سمع

نماید یا بدون اجازه صاحبان آنها مطالب آنها را افشاء نماید به حبس از یک سال تا سه سال و یا جزای نقدی از شش تا هیجده میلیون ریال محکوم خواهد شد.»

ماده ۱۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقرر می دارد: «کنترل ارتباطات مخابراتی افراد ممنوع است، مگر در مواردی که به امنیت داخلی و خارجی کشور مربوط باشد یا برای کشف جرائم موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده (۳۰۲) این قانون لازم تشخیص داده شود. در این صورت با موافقت رئیس کل دادگستری استان و با تعیین مدت و دفعات کنترل، اقدام می شود. کنترل مکالمات تلفنی اشخاص و مقامات موضوع ماده (۳۰۷) این قانون منوط به تایید رئیس قوه قضائیه است و این اختیار قابل تفویض به سایرین نمی باشد. تبصره ۱- شرایط و کیفیات کنترل ارتباطات مخابراتی به موجب مصوبه شورای عالی امنیت ملی تعیین می شود. تبصره ۲- کنترل ارتباطات مخابراتی محکومان جز به تشخیص دادگاه نخستین که رای زیر نظر آن اجراء می شود یا قاضی اجرای احکام ممنوع است.»

بند «ف» ماده ۳ قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات، مصوب ۱۳۸۲ مقرر می دارد: «قانون وظایف و اختیارات وزارت ارتباطات و فناوری اطلاعات: ...-حفاظت و حراست و عدم ضبط و افشای انواع مراسلات و امانات پستی و همچنین مکالمات تلفنی و مبادلات شبکه اطلاع رسانی و اطلاعات مربوط به اشخاص حقیقی و حقوقی طبق قانون»

ماده ۲ و ۴۸ قانون جرایم رایانه ای، مصوب ۱۳۸۸ / ۳ / ۵، شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون (۱۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال تا چهار میلیون (۴۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم رایانه ای یا مخابراتی یا امواج الکترومغناطیسی یا نوری را جرم انگاری و قابل مجازات دانسته است. ماده ۲ مقرر می دارد: «هر کس به طور غیرمجاز محتوای در حال انتقال ارتباطات غیرعمومی در سامانه های رایانه ای یا مخابراتی یا امواج الکترومغناطیسی یا نوری را شنود کند، به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون (۱۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال تا چهار میلیون (۴۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.» ماده ۴۸ مقرر می دارد: «شنود محتوای در حال انتقال ارتباطات غیرعمومی در سامانه های رایانه ای یا مخابراتی مطابق مقررات راجع به شنود مکالمات تلفنی خواهد بود. تبصره - دسترسی به محتوای ارتباطات غیرعمومی ذخیره شده، نظیر پست الکترونیکی یا پیامک در حکم شنود و مستلزم رعایت مقررات مربوط است.»

بند ۸ ماده واحده قانون احترام به آزادی های مشروع و حفظ حقوق شهروندی مصوب ۱۳۸۳/۲/۱۵ مقرر می دارد: «-بازرسی ها و معاینات محلی، جهت دستگیری متهمان فراری یا کشف آلات و ادوات جرم براساس مقررات قانونی و بدون مزاحمت و در کمال احتیاط انجام شود و از تعرض نسبت به اسناد و مدارک و اشیایی که ارتباطی به جرم نداشته و یا به متهم تعلق ندارد و افشای مضمون نامه ها و نوشته ها و عکس های فامیلی و فیلم های خانوادگی و ضبط بی مورد آنها خودداری گردد.»

ماده ۶۸۳ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مقرر می دارد: «کنترل محتوای در حال انتقال ارتباطات غیرعمومی در سامانه های رایانه ای یا مخابراتی مطابق مقررات راجع به کنترل ارتباطات مخابراتی مقرر در آیین دادرسی کیفری است. تبصره- دسترسی به محتوای ارتباطات غیرعمومی ذخیره شده، نظیر پیام نگار (ایمیل) یا پیامک در حکم کنترل و مستلزم رعایت مقررات مربوط است.»

○ ۲- مفهوم شنود مکالمات یا کنترل ارتباطات مخابراتی

در یک تعریف می توان گفت، شنود به هر گونه دریافت محتوای در حال ارسال امواج در فضای تبادل ارتباطات به طور غیر قانونی و پنهانی گفته می شود (صنعتی و عطایی جنتی، ۱۳۹۷، ص ۳۵) در تعریف دیگر، کنترل ارتباطات مخابراتی، هر اقدامی است که مقصود یا نتیجه آن، تشخیص مبدأ یا مقصد ارتباط یا محتوای آن باشد. بنابراین، اقدام به بررسی در مورد اینکه مشترکی معین با چه شماره ها یا چه اشخاصی تماس گرفته یا از کدام شماره ها یا اشخاص، تماسی دریافت کرده یا اینکه محتوای گفتگوی آنها یا پیامک تبادل شده میان آنها چه بوده است، کنترل محسوب می شود. اقداماتی نظیر استعمال مالکیت امتیاز خط تلفن ثابت یا همراه، دایر یا قطع بودن آن، میزان بدهی معوقه مشترک و نظایر آنها کنترل ارتباطات مخابراتی محسوب نشده و مشمول محدودیت مندرج در ماده ۱۵۰ از قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ نیست. (خالقی، ۱۳۹۴، ص ۱۵۵) ارتباطات مخابراتی، مواردی مانند ایمیل، تلگرام، تلکس و فاکس را نیز در بر می گیرد و منطق حاکم بر حریم خصوصی ایجاب می کند ماده ۱۵۰ را شامل کلیه ارتباطات مخابراتی بدانیم. (تقی پور، ۱۳۹۵، ص ۱۹۴) با توجه به تعریف گسترده ای که از مخابرات در نصوص قانونی آمده، به خوبی شامل سوء استفاده های نوین هم می شود. (بهره مند و جلالی فراهانی، ۱۳۹۳، ص ۱۱)

○ ۳- شنود مکالمات (استراق سمع) از منظر فقه امامیه

استراق سمع در زبان فارسی به معنای دزدیده شنیدن، گوش به سخن کسی فرا دادن و شنود مکالمات دیگری است. (معین، ۱۳۸۲، ج ۱، ص ۲۴۳) استراق سمع یکی از مصادیق تجسس است که قرآن کریم، تجسس را عملی زشت و ناروا دانسته و از آن نهی کرده است. آیه ۱۲ سوره مبارکه حجرات می فرماید: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اجْتَنِبُوا كَثِيرًا مِّنَ الظَّنِّ إِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ إِثْمٌ وَكَأَنَّ تَجَسُّسًا...» ای کسانی که ایمان آورده اید! از بسیاری گمان ها دوری کنید، زیرا بعضی گمان ها گناه است. و (در کار دیگران) تجسس نکنید. استراق سمع یک بار در قرآن در آیه ۱۸ سوره مبارکه حجر «إِلَّا مَنِ اسْتَرَقَ السَّمْعَ فَاتَّبَعَهُ شَيْهَابٌ مُّبِينٌ» بکار رفته است. در این آیه و آیات قبل آن؛ یعنی آیات ۱۶ تا ۱۸ آمده است که «به راستی که ما در آسمان، برج هایی قرار دادیم و آن را برای بینندگان آراستیم و آن را از شیطان رانده شده ای حفظ کردیم، مگر آنکه مخفیانه بشنود که شهابی روشن او را دنبال می کند. رسول اکرم (ص) در زمینه ممنوعیت استراق سمع فرمودند: «هر کس به مکالمات دیگران در حالی که راضی نیستند، گوش دهد روز قیامت در گوش وی سرب گداخته ریخته می شود.» (الحر العاملی، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۲۲۱) در تعبیر دیگری از پیامبر اکرم (ص) از استراق سمع آمده است که: «برای هر عضوی از اعضای بدن آدمی سهمی از زنا است و زنا گوش انسان شنیدن سخن مخفیانه است.» (خواجه پیری، ۱۳۹۶، ص ۲۱۵) از طریق محمد به مروان از امام صادق (ع) روایت نموده است که آن حضرت می فرمود «ثلاثه یعدبون یوم القیامه (الی ان قال) والمستمع حدیث قوم و هم له کارهون یصب فی اذنیه الآنک.» سه دسته هستند که در روز قیامت دچار عذاب الهی خواهند شد و {آنان را برشمرد تا اینکه فرمود} از جمله کسی که به مکالمه دیگران گوش دهد در حالی که آنان به این کار رضایت ندارند. به گوش های چنین کسانی در روز قیامت سرب گداخته خواهند ریخت. (حر عاملی، ۱۴۱۴، ج ۱۷، ص ۲۹۷)

در فقه نیز شنود مکالمه دیگران حرام است. (النخوئی، ۱۴۱۸، ج ۳، ص ۳۰۷) حکم شرعی شنود گذاری و استراق سمع از باب دخالت در سلطه دیگران و خیانت در امانت و ایذا، حرمت است، و استثنا، تابع اموری است، همانند ضرورت داشتن که مجوز حرام با فرض حق غیر بودن است. (صانعی، ۱۳۸۸، ج ۲، ص ۶۳۷) همچنین حرمت نقض حریم خصوصی در کلام امام خمینی (ره) نیز مشهود است. ایشان در روز بیست و چهارم آذرماه سال ۱۳۶۱ شمسی، فرمان ۸ ماده ای خطاب به قوه قضاییه و ارگان های اجرایی کشور صادر کردند. که در بند ۶ می فرمایند: «هیچ کس حق ندارد به خانه یا مغازه و یا محل کار شخصی کسی بدون اذن صاحب آنها وارد شود یا کسی را جلب کند، یا به نام

کشف جرم یا ارتکاب گناه تعقیب و مراقبت نماید، و یا نسبت به فردی اهانت نموده و اعمال غیر انسانی - اسلامی مرتکب شود، یا به تلفن یا نوار ضبط صوت دیگری به نام کشف جرم یا کشف مرکز گناه گوش کند، و یا برای کشف گناه و جرم هر چند گناه بزرگ باشد، شنود بگذارد و یا دنبال اسرار مردم باشد، و تجسس از گناهان غیر نماید یا اسراری که از غیر به او رسیده و لو برای یک نفر فاش کند. تمام اینها جرم و گناه است و بعضی از آنها چون اشاعه فحشا و گناهان از کبایر بسیار بزرگ است، و مرتکبین هر یک از امور فوق مجرم و مستحق تعزیر شرعی هستند و بعضی از آنها موجب حد شرعی می‌باشد.»

○ ۴- شنود مکالمات از منظر اسناد و کنوانسیون های بین المللی

اسناد بین المللی ناظر بر حقوق بشر با تصریح بر ممنوعیت نقض حریم خصوصی صحنه گذارده اند از جمله، حریم خصوصی در ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی های اساسی که در ۴ نوامبر ۱۹۵۰ به تصویب اعضای وقت شورای اروپا رسید و از ۳ سپتامبر ۱۹۵۳ به مورد اجرا گذاشته شد ذکر گردیده است. این ماده مقرر می‌دارد: «۱- هر کس حق دارد که حرمت زندگی خصوصی و خانوادگی و مکاتبات وی حفظ شود ۲- مرجع عمومی، هیچ مداخله ای نباید در اعمال این حق بکند، مگر آنچه طبق قانون باشد». هر چند که این ماده دلالت بر اطلاعاتی می‌کند که کتبی بوده و از طریق پست ارسال می‌شود، اما دیوان اروپایی آن را شامل مکالمات تلفنی و تلکس نیز دانسته است. (تقی پور، ۱۳۹۵، ص ۱۹۲) همچنین اعلامیه جهانی حقوق بشر که در تاریخ ۱۰ دسامبر ۱۹۴۸ مصادف با ۱۹ آذرماه ۱۳۲۷ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده، می‌توان شاخص مدرن حفظ حریم خصوصی در سطح بین المللی دانست که به طور خاص از حریم مکانی و ارتباطی حمایت می‌کند. بنا بر ماده ۱۲ این قانون: «حریم خصوصی، خانواده، خانه و مکاتبات، آبرو و حیثیت افراد نباید مورد تعرض و مزاحمت واقع شود. هر کس این حق را دارد که علیه چنین مزاحمت هایی مورد حمایت قرار گیرد.» (پرویزی فرد و حقداریان، ۱۳۹۶، ص ۱۹۲) در ادامه هم میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی که در ۱۶ دسامبر ۱۹۶۶ مصادف با ۲۵ آذرماه ۱۳۴۵ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل رسیده است در ماده ۱۷، تجاوز به حریم خصوصی افراد از جمله استراق سمع را ممنوع اعلام کرده اند. در ماده ۱۷ میثاق مقرر شده است: «۱- هیچ کس نباید در زندگی خصوصی و خانوادگی و اقامتگاه یا مکاتبات، مورد مداخلات خودسرانه یا خلاف قانون قرار گیرد ۲- هر کس حق دارد در مقابل این گونه ملاحظات یا تعرض ها از حمایت قانون برخوردار شود.» (جزائری، ۱۳۹۴، ص ۱۶۶) همچنین اعلامیه اسلامی حقوق بشر اسلامی قاهره که در تاریخ ۱۵ / ۵ / ۱۳۶۹ مطابق با ۵ اوت ۱۹۹۰ م و ۱۴ محرم الحرام ۱۴۱۱ ه.ق در قاهره به تصویب وزاری خارجه کشورهای اسلامی رسید در ماده ۱۸ مقرر می‌دارد: «الف) هر انسانی حق دارد که نسبت به جان و دین و خانواده و ناموس و مال خویش، در آسودگی زندگی کند. ب) هر انسانی حق دارد که در امور زندگی خصوص خود (مسکن، خانواده، مال و ارتباطات) استقلال داشته باشد و جاسوسی یا نظارت بر او یا مخدوش کردن حیثیت او جایز نیست و باید از شئون او در مقابل هر گونه دخالت زورگویانه حمایت شود.» که در این اعلامیه هم به غیر قابل تعرض بودن به حریم خصوصی اشاره کرده است. همچنین ماده ۱۱ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، حق حریم خصوصی وضع شده است. همچنین کنفرانس حقوقدانان درباره حق رعایت حریم خصوصی که در ۴ فوریه ۱۹۷۷ در نروژ برگزار شد، در بند ۲ اعلامیه خود آورده است: حق حریم خصوصی حقی است نسبت به تنها ماندن نسبت به زندگی کردن با سلیقه خود و با حداقل درجه مداخله دیگران.

○ ۵- شنود مکالمات از منظر حقوق کیفری ایران

آزادی مراسلات و مخابرات و مکالمات تلفنی افراد در اصل ۲۵ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران به رسمیت شناخته شده است و قانونگذار ایران، برای نقص این اصل، ضمانت اجرای کیفری در ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ پیش بینی کرده است. البته در آخر اصل ۲۵ اشاره می نماید، استثنای ششود غیر مجاز تنها به حکم قانون باید باشد. لذا شنودی که مستند و با اجازه قانونگذار صورت گیرد تحت عنوان ششود مجاز تلقی می گردد.

○ ۱-۵- اصل ممنوعیت کنترل ارتباطات مخابراتی

قانونگذار در ماده ۱۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲، مقرر می دارد: «کنترل ارتباطات مخابراتی افراد ممنوع است...» ممنوعیت کنترل، بدین معناست که ضابطان دادگستری، حتی در جرایم مشهود نیز بدون دستور قضایی و تحقق شرایط مندرج در این ماده، مجاز به شنود و دسترسی به اطلاعات رایانه ای و مخابراتی نیستند. (ساریخانی، ۱۳۹۶، ص ۱۷۰) حتی مراجع تعقیب نیز نمی توانند به بهانه کشف جرایم و جمع آوری ادله، مبادرت به نقض حریم خصوصی افراد کنند زیرا اصل بر مصونیت حریم خصوصی افراد است و موارد استثناء بر این اصل را قانون مشخص می کند.

○ ۲-۵- استثنائات اصل ممنوعیت کنترل ارتباطات مخابراتی

در آموزه های اسلامی، اصل اولیه بر حفظ حریم خصوصی افراد است. این سخن به معنای آن است که اولاً حیطه ای به نام حریم خصوصی برای افراد پذیرفته شده است و دیگر اینکه حفظ این حریم دارای اصالت است و رعایت آن بر همه واجب است. نقض حریم خصوصی جایز نیست و در هر مورد نیاز به دلیل است. در عین حال مواردی نیز معین شده اند که بر اساس آنها می توان به نحو مشروط و محدود حریم خصوصی را نقض کرد. (سلیمانی، ۱۳۹۳، ص ۵۳) گاه خطر جرم ارتكابی و ارزش و اهمیت شناخت مرتکب آن تا حدی است که شکستن حریم مراسلات خصوصی افراد موجه و مشروع به نظر می رسد و به همین علت، در حقوق ایران نیز، فقط در مواردی که ضرورت تحقیقات ایجاب می نماید و به تشخیص دادرسان، می توان به بازرسی و تفتیش مراسلات و مکاتبات اقدام نمود و در جرایم مهم مانند جرایم علیه امنیت کشور و یا به منظور احقاق حقوق اشخاص، پس از احراز ضرورت امر، می توان به کنترل تلفن افراد اقدام کرد. (تدین، ۱۳۸۸، ص ۹۳) طرفداران حریم خصوصی در مواردی از نقض آن حمایت می کنند و معتقدند در این موارد نباید حریم خصوصی رعایت شود. معمولاً از «نفع عمومی» و «امنیت ملی» به عنوان دو ملاک برای ورود به حریم خصوصی نام برده می شود. (سلیمانی، ۱۳۹۳، ص ۴۸) بدیهی است در کشاکش مصلحت فردی با مصلحت ناشی از ارتباطات اجتماعی، عقلانیت کلان نگر و عدالت محور دینی، در پاره ای موارد با انگیزه هایی همچون حفظ امنیت و منافع ملی و حکومتی، حفظ حوزه اخلاق اجتماعی، حفظ حقوق کار، حفظ بهداشت عمومی، و... با تکیه بر اعمال برخی قواعد و مستندات نظیر قاعده اهم بر مهم، اختلال نظام و دیگر ظرفیتهای نوین کارآمد فقه اسلامی، به سوی دفاع از حوزه عمومی و تقدم مصلحت جمعی سوق پیدا کرده و این مسائل بر اصول پشتیبان حریم خصوصی همچون رازداری، ممنوعیت تجسس و غیبت و مواردی نظیر امر حسبیه مقدم داشته شده است. (دانش پور، ۱۳۹۵، ص ۴۰) بنابراین اصل ممنوعیت کنترل ارتباطات مخابراتی افراد، با استثنائاتی مواجه شده است. این موارد عبارتند از: ۱. مواردی که به «امنیت داخلی و خارجی کشور» مربوط باشد. ۲. کنترل ارتباطات مخابراتی برای کشف «جرایم موضوع بند های الف تا ت ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری» لازم باشد. منظور از «جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی» بین حقوقدانان اختلاف است. برخی معتقدند عبارت امنیت داخلی و خارجی کشور، مفهومی کلی بوده و تعیین مصادیق آن دشوار است و نمی توان گفت که هر جرمی به دلیل لطمه ای که به نظم عمومی می زند و مستوجب کیفر شناخته شده، بر علیه

امنیت جامعه محسوب می شود، زیرا قطعاً در این ماده که قانونگذار در صدد وضع محدودیت خاصی بر متهمان جرائم خاصی بوده، چنین تعبیر وسیعی مورد توجه نبوده است. بنابراین، برای شناسایی جرایم علیه امنیت چاره ای نیست جز اینکه به متون قوانین مراجعه نمود تا مشخص شود که قانونگذار چه جرایمی را به عنوان «جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی» معرفی نموده است. بر این اساس، می توان جرائم مندرج در مواد ۴۹۸ تا ۵۱۲ ق.م.ا مصوب ۱۳۷۵ را که تحت عنوان «جرایم ضد امنیت داخلی و خارجی کشور» پیش بینی شده است، مشمول عبارت مذکور در ماده دانست. (خالقی، ۱۳۹۴، ص ۱۵۵) اما برخی دیگر معتقدند جرایم محاربه (ماده ۲۷۹ ق.م.ا ۱۳۹۲)، افساد فی الارض (ماده ۲۸۶ ق.م.ا ۱۳۹۲) و بغی (ماده ۲۸۷ ق.م.ا) جزو جرایم علیه امنیت تلقی می شوند (مهرا و محمودیان، ۱۳۹۶، ص ۳۳۵) به عقیده نویسنده، نظر اول به مقصود قانونگذار نزدیک است؛ زیرا فرض نماییم شخصی اطلاعات سری و محرمانه کشور را تحصیل نماید و آنها را به دولت یا دولت های بیگانه انتقال دهد، حال با استناد به اصل ممنوعیت کنترل مخابراتی افراد، امکان اجازه شنود مکالمات داده نشود!

از طرفی دیگر، قانونگذار، اجازه داده که در جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی با میزان نصف دیه کامل، موضوع بند (پ) ماده ۳۰۲ ق.آ.د.ک مصوب ۱۳۹۲ که جنبه خصوصی آن قابل گذشت است، اجازه کنترل ارتباطات مخابراتی افراد، داده شود اما در جرم موضوع ماده ۵۰۵ ق.م.ا ۱۳۷۵ که مرتکب جرم با هدف بر هم زدن امنیت کشور، اطلاعات طبقه بندی شده را در اختیار دیگران قرار می دهد، این اجازه امکانپذیر نباشد!

لذا باید گفت که تجسس از حریم خصوصی جاسوسان دشمن خارجی و یا از حریم خصوصی دشمنان داخلی حکومت برای خنثی کردن آنها و حفظ امنیت جامعه اسلامی (یعنی ضد اطلاعات)، جایز است و حتی اگر کسی با قرائن عقلایی، مظنون به جاسوسی است و جاسوسی او محرز نشده، حکومت می تواند نامۀ او را بخواند. (علی اکبریان، ۱۳۹۳، ص ۲۶) بنابراین منظور از «جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی»، همان مواد ۴۹۸ تا ۵۱۲ ق.م.ا ۱۳۷۵ می باشد. لذا ضروری است، کنترل ارتباطات مخابراتی افراد، با هدف «کشف جرم» مذکور در ماده باشد؛ در غیر این صورت اگر برای تحصیل دلیل بیشتر به منظور محکومیت اشخاص دخیل در پرونده باشد و جاهد قانونی نخواهد داشت. (مهرا و محمودیان، ۱۳۹۶، ص ۳۳۵)

○ ۶- شرایط کنترل ارتباطات مخابراتی متهم

در ماده ۱۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲ مواردی که می توان ارتباطات مخابراتی افراد را کنترل کرد ذکر گردیده است. این شرایط عبارتند از:

○ ۱-۶- به منظور کشف جرایم:

منظور از جرایم، جرایمی است که موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده ۳۰۲ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۹۲ باشد. این ماده مقرر می دارد: «به جرائم زیر در دادگاه کیفری یک رسیدگی می شود الف- جرائم موجب مجازات سلب حیات ب- جرائم موجب حبس ابد پ- جرائم موجب مجازات قطع عضو یا جنایات عمدی علیه تمامیت جسمانی با میزان نصف دیه کامل یا بیش از آن ت- جرائم موجب مجازات تعزیری درجه سه و بالاتر» بنابراین، کنترل ارتباطات مخابراتی با هدف کشف جرایم مذکور در این ماده می باشد اما چنانچه علی رغم تکمیل بودن ادله، برای تحصیل دلیل بیشتر این اقدام انجام گیرد به جهت اینکه اصل مشروعیت تحصیل دلیل، رعایت نگردیده، و ضوابط قانونی و شرایط مقرر نادیده گرفته شده باشد، ادله تحصیلی فاقد اعتبار تلقی می شود. (آشوری، ۱۳۸۳، ج ۲، ص ۲۲۹)

اداره حقوقی قوه قضاییه نیز جهت کشف جرم زمانی کنترل ارتباطات را مجاز دانسته که از طرق دیگر نتوان جرم را کشف نمود. اداره حقوقی در این نظریه مشورتی به شماره ۷/۱۴۶۵ مورخ ۱۳۷۱/۲/۳۰ اعلام نموده است: «چنانچه منحصرأ از طریق استراق سمع مکالمات تلفنی، کشف جرم امکانپذیر باشد و جز از این طریق نتوان مبادرت به کشف جرم نمود، دادستان مجاز به صدور دستور استراق سمع مکالمات تلفنی متهم و آن هم در مدت معین به ضابطین دادگستری می باشد.» (تدین، ۱۳۸۸، ص ۱۵۲)

○ ۲-۶- جرم از جرایم علیه امنیت داخلی و خارجی کشور باشد .

منظور، جرایم مندرج در مواد ۴۹۸ تا ۵۱۲ ق.م.ا. ۷۵ می باشد. این جرایم عبارتند از :

۱-۲-۶- تشکیل یا اداره دستجات غیر قانونی (ماده ۴۹۸ ق.م.ا.).

۲-۲-۶- عضویت در دستجات غیر قانونی (ماده ۴۹۹ ق.م.ا.).

۳-۲-۶- فعالیت تبلیغی علیه نظام یا به نفع گرههای مخالف نظام (ماده ۵۰۰ ق.م.ا.).

۴-۲-۶- تسلیم نقشه ها و اسرار مربوط به سیاست داخلی و خارجی (ماده ۵۰۱ ق.م.ا.).

۵-۲-۶- جاسوسی به نفع بیگانه ای و به ضرر بیگانه دیگر (ماده ۵۰۲ ق.م.ا.).

۶-۲-۶- داخل شدن به مواضع سیاسی و امنیتی و نظامی به قصد اطلاع (ماده ۵۰۳ ق.م.ا.).

۷-۲-۶- تحریک نیروهای رزمنده (ماده ۵۰۴ ق.م.ا.).

۸-۲-۶- جمع آوری اطلاعات طبقه بندی شده به منظور در اختیار غیر قرار دادن (ماده ۵۰۵ ق.م.ا.).

۹-۲-۶- تخلیه اطلاعاتی (ماده ۵۰۶ ق.م.ا.).

۱۰-۲-۶- عذر همکاری اقدام کنندگان علیه امنیت کشور (ماده ۵۰۷ ق.م.ا.).

۱۱-۲-۶- همکاری با دول متخاصم خارجی (ماده ۵۰۸ ق.م.ا.).

۱۲-۲-۶- جرایم علیه امنیت در زمان جنگ (ماده ۵۰۹ ق.م.ا.).

۱۳-۲-۶- شناسایی، جذب و معرفی جاسوسان به دولت خصم (ماده ۵۱۰ ق.م.ا.).

۱۴-۲-۶- تهدید به بمب گذاری (ماده ۵۱۱ ق.م.ا.).

۱۵-۲-۶- اغوا و تحریک به جنگ و کشتار (ماده ۵۱۲ ق.م.ا.).

○ ۳-۶- رعایت اصل لزوم کنترل ارتباطات مخابراتی افراد

کنترل ارتباطات مخابراتی افراد باید ضرورت داشته باشد و تشخیص ضرورت و لزوم بر عهده مقام قضایی است. چنانچه قاضی از روی مکاتبات متهم، جرم را کشف نماید دیگر ضرورت و لزومی به کنترل ارتباطات مخابراتی افراد نیست.

گرچه اصل آزادی تحصیل دلیل، دست قاضی را تا حد زیادی برای بدست آوردن واقعیت باز گذاشته است اما معنای این اصل، آن نیست که قاضی مجاز است از هر راهی به واقعیت برسد بلکه در این راه فقط می تواند به وسایلی تمسک جوید که قانونی است و حقوق و آزادی های افراد را نیز در نظر داشته باشد. بنابراین وسیله غیر قانونی هر چند هم علمی باشد و برای قاضی ایجاد علم نماید قابلیت استناد ندارد (زرعت، ۱۳۸۲، ص ۴۶).

○ ۴-۶- اخذ موافقت رئیس کل دادگستری استان در مورد افراد عادی و افراد مقرر در ماده ۳۰۸ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲

ماده ۳۰۸ مقرر می‌دارد: «رسیدگی به اتهامات مشاوران وزیران، بالاترین مقام سازمان‌ها، شرکتها و موسسه‌های دولتی و نهادها و موسسه‌های عمومی غیر دولتی، مدیران کل، فرمانداران، مدیران موسسه‌ها، سازمان‌ها، ادارات دولتی و نهادها و موسسه‌های عمومی غیر دولتی استان‌ها و شهرستان‌ها، روسای دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی، شهرداران مراکز شهرستان‌ها و بخشداران، حسب مورد، در صلاحیت دادگاههای کیفری مرکز استان محل وقوع جرم است، مگر آنکه رسیدگی به این اتهامات به موجب قوانین خاص در صلاحیت مراجع دیگری باشد.»

○ ۵-۶- تایید رئیس قوه قضائیه در مورد افراد مقرر در ماده ۳۰۷ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲

ماده ۳۰۷ مقرر می‌دارد: «رسیدگی به اتهامات روسای قوای سه گانه و معاونان و مشاوران آنان، رئیس و اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام، اعضای شورای نگهبان، نمایندگان مجلس شورای اسلامی و خبرگان رهبری، وزیران و معاونان وزیران، دارندگان پایه قضائی، رئیس و دادستان دیوان محاسبات، سفیران، استانداران، فرمانداران مراکز استان و جرائم عمومی افسران نظامی و انتظامی از درجه سرتیپ و بالاتر و یا دارای درجه سرتیپ دومی شاغل در محلهای سرلشکری و یا فرماندهی تیپ مستقل، مدیران کل اطلاعات استانها، حسب مورد، در صلاحیت دادگاههای کیفری تهران است، مگر آنکه رسیدگی به این جرائم به موجب قوانین خاص در صلاحیت مراجع دیگری باشد.»

تبصره ۱- شمول این ماده بر دارندگان پایه قضائی و افسران نظامی و انتظامی در صورتی است که حسب مورد، در قوه قضائیه یا نیروهای مسلح انجام وظیفه کنند.

تبصره ۲- رسیدگی به اتهامات افسران نظامی و انتظامی موضوع این ماده که در صلاحیت سازمان قضائی نیروهای مسلح می باشد، حسب مورد در صلاحیت دادگاه نظامی یک یا دو تهران است.»

○ ۷- شرایط کنترل ارتباطات مخابراتی افراد محکوم

تمامی قیود و شروط مذکور در متن ماده ۱۵۰، در تبصره ۲ نیز لازم‌الرعايه است. زیرا تبصره ناظر به متن ماده است و با توجه به اینکه ظاهر ماده مربوط به مرحله تحقیقات است قانونگذار در تبصره ۲ در مقام بیان این بوده است که آنچه در متن ماده ذکر شده علاوه بر مرحله تحقیقات در مرحله اجرای احکام نیز قابل اجرا می باشد. بنابراین در مرحله اجرای حکم نیز کنترل ارتباطات مخابراتی، فقط در جرایمی که به امنیت داخلی و خارجی کشور مربوط باشد یا برای کشف جرایم موضوع بندهای (الف)، (ب)، (پ) و (ت) ماده ۳۰۲ ق.آ.د.ک و با موافقت رئیس کل دادگستری استان و با تعیین مدت دفعات کنترل، مجاز می باشد و درباره اشخاص و مقامات موضوع ماده ۳۰۷ ق.آ.د.ک منوط به تایید رئیس قوه قضائیه است. (عابدی، ۱۳۹۹، ص ۲۶)

○ ۸- بررسی جرم شنود غیر مجاز موضوع ماده ۲ قانون جرایم رایانه ای

ماده ۲ قانون جرایم رایانه ای مصوب ۱۳۸۸ مقرر می دارد: «هر کس به طور غیرمجاز محتوای در حال انتقال ارتباطات غیرعمومی در سامانه های رایانه ای یا مخابراتی یا امواج الکترو مغناطیسی یا نوری را شنود کند، به حبس از شش ماه تا دو سال یا جزای نقدی از ده میلیون (۱۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال تا چهل میلیون (۴۰.۰۰۰.۰۰۰) ریال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد.»

بند «و» ماده ۱ آیین نامه جمع آوری و استناد پذیری ادله الکترونیکی مصوب ۱۳۹۳ مقرر می دارد: «شنود: عبارت است از هر گونه دستیابی به محتوای در حال انتقال ارتباطات غیرعمومی در سامانه های رایانه ای یا مخابراتی یا امواج الکترومغناطیسی با استفاده از سامانه ها و تجهیزات سخت افزاری و نرم افزاری مربوط.»

ارتباطات غیر عمومی به ارتباطات بین دو یا چند شخص حقیقی و یا حقوقی اطلاق می شود که فقط طرفین ارتباط مجاز به اطلاع یافتن از مفاد آن هستند. این جرم با ترک فعل محقق نمی شود. (صنعتی و عطایی جنتی، ۱۳۹۷، ص ۳۶)

○ ۹- جرم شنود غیر مجاز موضوع ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی

ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ مقرر می دارد: «هر یک از مستخدمین و مامورین دولتی، مراسلات یا مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص را در غیر مواردی که قانون اجازه داده حسب مورد مفتوح یا توقیف یا معدوم یا بازرسی یا ضبط یا استراق سمع نماید یا بدون اجازه صاحبان آنها مطالب آنها را افشاء نماید به حبس از یک سال تا سه سال و یا جزای نقدی از شش تا هیجده میلیون ریال محکوم خواهد شد.»

ماده مذکور ناظر به هتک حرمت مراسلات مخابرات یا مکالمات تلفنی اشخاص از سوی مامورین و مستخدمین دولت است. (شکری و سیروس، ۱۳۸۲، ص ۵۵۰) این ماده ضمانت اجرای یکی از حقوق اساسی افراد است که در اصل ۲۵ قانون اساسی پیش بینی شده است. (زراعت، ۱۳۷۹، ص ۳۶۵)

○ ۱۰- مقایسه «شنود غیر مجاز» موضوع ماده ۲ قانون جرایم رایانه ای مصوب ۸۸ و «شنود غیر مجاز» موضوع ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۷۵

۱۰-۱- جرم شنود موضوع ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) ویژه جرایم مخابراتی سنتی می باشد در حالی که شنود غیر مجاز (موضوع ماده ۲ قانون جرایم رایانه ای) راجع به شنود در فضای مجازی نیز می شود.

۱۰-۲- جرم شنود موضوع ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) راجع به شنیدن غیر مجاز در حین مکالمه صوتی و احياناً ضبط آن می باشد، در حالی که شنود غیرمجاز (موضوع ماده ۲ قانون جرایم رایانه ای) به کنترل یا نظارت یا مراقبت یا هر نوع رهگیری یا مسیر یابی یا بررسی یا تجزیه و تحلیل داده ها یا امواج الکترو مغناطیسی در حال انتقال جهت اطلاع از محتوای آن و اقدامات مشابه، اطلاق می گردد.

۱۰-۳- جرم موضوع ماده ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات) صرفاً از ناحیه مأموران دولت قابل ارتکاب است؛ در حالی که جرم شنود غیر مجاز موضوع ماده ۷۳۰ از ناحیه هر شخصی قابل ارتکاب است. (صنعتی و عطایی جنتی، ۱۳۹۷، ص ۳۵)

○ نتیجه گیری

اصل بر ممنوعیت شنود مکالمات افراد می باشد مگر در شرایط مقرر و منصوص قانونی در ماده ۱۵۰ قانون آیین دادرسی کیفری مصوب ۱۳۹۲. ضرورت داشت قانون آیین دادرسی کیفری یا قانون مجازات اسلامی در بخش پنجم که به ادله اثبات در امور کیفری اختصاص دارد در خصوص ارزش دلایل تحصیل شده به طرق نامشروع؛ مانند استراق سمع یا شنود مکالمات افراد را از حیث بطلان این دلایل تصریح می نمود و قانون مجازات اسلامی صرفاً در ماده ۱۶۳ به بحث باطل بودن دلیل پس از صدور حکم تصریح نموده است. ضمانت اجرای شنود مکالمات در مواد ۵۸۲ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۵ و ماده ۲ قانون جرایم رایانه ای مصوب ۱۳۸۸ اشاره شده است. مرتکبین جرم در ماده ۵۸۲ کارمندان دولت هستند و مرتکبین جرم در ماده ۲ افراد عادی هستند.

○ منابع

- آشوری، محمد، آیین دادرسی کیفری، جلد دوم، چاپ چهارم، تهران، نشر سمت، ۱۳۸۳.
- آماده، مهدی، حمایت از حریم خصوصی، چاپ اول، تهران، انتشارات دادگستر، ۱۳۹۲.
- بهره مند، حمید؛ جلالی فراهانی، امیر حسین، «شنود ارتباطات الکترونیک در حقوق کیفری ایران»، نشریه مجلس و راهبرد، شماره هفتاد و هشتم، ۱۳۹۳.
- پرویزی فرد، آیت الله؛ خقداریان، مسعود، «حریم خصوصی در حقوق کیفری ایران»، نشریه مطالعات علوم سیاسی، حقوق و فقه، شماره چهارم، ۱۳۹۶.
- تدین، عباس، «احترام به حریم خصوص اشخاص در مقام تحصیل دلیل در آیین دادرسی کیفری ایران، فرانسه و رویه قضایی دیوان اروپایی حقوق بشر»، نشریه نامه مفید، شماره هفتاد و سوم، ۱۳۸۸.
- تدین، عباس، تحصیل دلیل در آیین دادرسی کیفری، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۸.
- تقی پور، علیرضا، «رعایت حریم منزل، مکاتبات، و مکالمات در رویه دیوان اروپایی حمایت از حقوق بشر با نگاهی به قانون آیین دادرسی کیفری ایران»، نشریه اخلاق زیستی، شماره بیست و یکم، ۱۳۹۵.
- جزائری، سید عباس، امنیت قضایی در حقوق کیفری ایران و رویه دیوان اروپایی حقوق بشر، چاپ اول، تهران، سامان دانش، ۱۳۹۴.
- الحرّ العاملی، محمد بن حسن، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، جلد هفدهم، چاپ اول، قم، موسسه آل بیت علیهم السلام الاحیاء التراث العربی، ۱۴۱۴.
- خالقی، علی، نکته ها در قانون آیین دادرسی کیفری، چاپ اول، تهران، شهر دانش، ۱۳۹۴.
- خواجه پیری، عباس، «قلمرو حریم خصوص در اسلام»، دو فصلنامه شهر قانون، شماره بیستم، ۱۳۹۶.
- الخوئی، السید ابوالقاسم، صراه التجاه فی اجوبه الاستفتائات، مع تعلیقات و ملحق لسماحه الشیخ جواد تبریزی، بی جا، دفتر نشر برگزیده، ۱۴۱۸.
- دانش پور، افتخار، «بررسی حدود مصلحت در حریم خصوصی در تعارض با مصالح اجتماعی با رویکردی بر مبانی فقه اسلامی»، نشریه فقه مقارن، شماره هشتم، ۱۳۹۵.
- زراعت، عباس، اصول آیین دادرسی کیفری، چاپ اول، تهران، انتشارات مجد، ۱۳۸۲.
- زراعت، عباس، شرح قانون مجازات اسلامی، جلد اول، چاپ سوم، تهران، نشر فیض، ۱۳۷۹.
- ساریخانی، عادل، «پلیس و کسف جرم در حریم خصوصی با نگاهی به قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲»، نشریه پژوهش های اطلاعاتی و جنایی، شماره یکم، ۱۳۹۶.
- سرمست بناب، باقر، اصل برائت در حقوق کیفری، چاپ اول، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۸۷.
- سلیمانی، مرتضی؛ سلیمانی، یاسر، «بررسی ورود به حریم خصوصی در فعالیتهای اطلاعاتی - امنیتی در چارچوب اصول و قواعد فقهی»، نشریه فقه، شماره چهارم، ۱۳۹۳.
- شکری، رضا؛ سیروس، قادر، قانون مجازات اسلامی در نظم حقوق کنونی، چاپ دوم، تهران، نشر مهاجر، ۱۳۸۲.
- صائمی، شیخ یوسف، استفتائات قضایی، جلد دوم، چاپ سوم، قم، انتشارات پرتو خورشید، ۱۳۸۸.
- صنعتی، سید مهدی؛ عطایی، جنتی، مجید، تحلیلی بر جرایم رایانه ای و مخابراتی، چاپ اول، قم، انتشارات حقوق پویا، ۱۳۹۷.
- طهماسبی، جواد، آیین دادرسی کیفری (کلیات، دعوی عمومی و دعوی خصوصی)، جلد اول، چاپ اول، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۴.
- عابدی، احمد رضا، اجرای احکام کیفری، چاپ پنجم، تهران، مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه، ۱۳۹۹.
- علی اکبریان، حسینی، «بررسی حکم شرعی رفتار حکومت در جمع آوری اطلاعات از حوزه ی حریم خصوصی اشخاص»، نشریه فقه، شماره سوم، ۱۳۹۲.

- فرخنده، علی، «حقوق متهم در فرایند دادرسی کیفری»، ماهنامه دادرسی، شماره هفتاد و دوم، ۱۳۸۷.
- گلنویزان، ایرج، ادله اثبات دعوا، چاپ دوم، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۴.
- معین، محمد، فرهنگ فارسی، جلد اول، چاپ اول، تهران، سی گل، ۱۳۸۲.
- مهران، نسرتین، محمودیان، کامران، «الزامات حقوق بشری کشف جرم در نظام حقوقی ایران»، نشریه مطالعات حقوق عمومی، شماره دوم، ۱۳۹۶.